

Хомеостазис и структурни изменения в системата на международните отношения в светлината на съвременните конфликти

Мария Желева

Homeostasis and Structural Changes in the System of International Relations in the Light of Contemporary Conflicts: *This paper analyzes the change in the structural configuration of the system of international relations after the Cold War. For this purpose an overview of some basic theories about the nature of contemporary conflicts is made. The argument is that these conflicts are a compensation mechanism in regard to the overarching power, aiming to restore the balance in the system.*

Key words: *Balance, compensation, conflict, international, mechanism, system.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Подобно на повечето социални системи, системата на международните отношения има множество взаимно зависими съставни части. Движението в нея води до поява или разрушаване на подсистемни центрове, до нови структурни конфигурации. Промените в системата на международните отношения са еволюционни; в общи линии тя запазва реда, закономерностите и формите на своето функциониране, като инкорпорира в себе си промяната. Един от факторите, които допринасят за това, е наличието на силни компенсаторни механизми, които реагират на целенасочените въздействия.

.....

ИЗЛОЖЕНИЕ

В процеса на движение системата на международните отношения отговаря на отклоняващите я въздействия и се стреми към уравнивяване със заобикалящата среда. Подобно на много биологически и екологически системи, тя притежава свойството хомеостазис - да регулира вътрешната си среда така, че да поддържа стабилно (хомеостатично) състояние чрез многобройни корекции на динамичното равновесие, управлявани от взаимосвързани регулаторни механизми.

Въздействията в рамките на системата и между системата и нейната външна среда могат да се разглеждат като два вида импулси: отклоняващи и компенсаторни. Отклоняващите импулси са първични. Те предизвикват промени, привеждат системата към състояния, различаващи се от съществуващото. Компенсаторните импулси са вторични, проявяват се в отговор на отклоняващите. Те я връщат към предишното ѝ състояние и така могат да съдействат за поддържане на нейното равновесие и равновесието със заобикалящата я среда. Възможно е обаче, преобладаването на компенсаторните импулси да блокира развитието на системата, а тяхната липса или слабата им ефективност - да затрудни поддържането на вътрешния баланс.

Вътрешната организация на системата, специфичният начин на свързване на отделните ѝ подсистеми и елементи, се изразява от структурата. Разнопосочните интереси, характерни за международната система, водят към възникване в нейните рамки на разнообразни конфигурации, които могат да се сведат до три основни модела, в зависимост от броя на центрoвете: моноцентрична, биполарна, полицентрична структурна[5, с. 103 -121].

Разпадането на Съветския съюз и на Източния блок в края на 80-те – началото на 90-те години на XX в. поставя въпроса за структурната промяна в системата на международните отношения през последните 25 години и по-точно: какъв модел идва на мястото на биполарната конфронтационна структура - многополюсен, или моноцентричен. Проблемът идва от изключителната динамика на процесите, в

резултат от която всяко „заснемане“ на моментната ситуация скоро след това се оказва неактуално. Затова по-успешна би била възможността за изследване на тенденциите.

Процесите на разпад и реструктуриране след края на Студената война са съпътствани или последвани от въоръжени конфликти. Анализите на тези конфликти са многообразни и всеки от тях има своите основания: войни между „историчния“ и „постисторичния“ свят преди окончателната победа на либералната демокрация; възраждане на национализма (в отломките от разпадащите се империи); сблъсък между цивилизации по „линиите на разлома“; замяна на традиционните междудържавни конфликти от „субнационални“ и вътрешнодържавни, поради намаляващото значение на националната държава; „феодализация“ на съвременните конфликти [1, 6, 7, 9].

Това, което обединява центробежните тенденции след края на Студената война, е че те изпълняват ролята на компенсаторни механизми. Началото на 90-те години на ХХ в. е начало на разпадането на многонационални държави и преразпределение на територии, ресурси и население. На места това става в резултат от въоръжени конфликти, какъвто е примерът с бивша Югославия в периода 1991-2001 г. Участниците в противопоставянето са бившите субекти на федерацията – от една страна, сърби, а от друга – бошняци, албанци, хървати, словенци, македонци. Конфликтите в Словения (1991 г.), Хърватия (1991-1995 г.), Босна и Херцеговина (1992-1995 г.), свързани с разпадането на бивша Югославия, са последвани от конфликти в райони на бивша Югославия, населени с албанци – Косовската война (1996-1999 г.), конфликтът в долината на Прешево (2000-2001 г.), конфликтът в Република Македония.

Конфликтите на територията на бившия Съветски съюз съпътстват разпадането му, без да са пряка причина за него. На 17 март 1991 г. там се провежда общосъюзен референдум за запазването на СССР. От участвалите 80% от жителите на страната, имащи право на глас, повече от 76% гласуват „за“ [4]. В периода 19-21 август е направен опит за отстраняване на М. Горбачов от страна на група консервативно настроени заговорници (т. нар. „Августовски пуч“), които се обявяват против реформаторската му политика и договарянето на съюз на суверенните държави. Те обявяват създаването на Държавен комитет по извънредно положение (ДКИП) и искат въвеждане на извънредно положение или временно предаване на властта на вице-президента. Превратът се проваля след два дни, но вместо да спаси СССР, на практика той ускорява разпадането му. Оставката на Горбачов от поста президент на СССР обезсмисля резултатите от референдума. Така въпреки тях, на 26 декември 1991 година са подписани т. нар. Беловежки споразумения, с които Съветският съюз прекратява съществуването си като субект на международното публично право и на негово място се появяват 15 суверенни държави [4]. Индикатор за дезинтеграционните процеси, съпътстващи разпадането на СССР в периода 1990-1991 г., са сепаратистките конфликти в Приднестровието, Абхазия и Южна Осетия, Чечения, Нагорни Карабах.

За разлика от Югославия и СССР, разделянето на Чехословакия протича мирно. През 1992 г. парламентът на федерацията решава да раздели държавата на Чехия и Словакия, считано от 1 януари 1993 г. Според някои автори това става против волята на населението от двете страни [8]. Независимо дали процесите на дезинтеграция на многонационалните държави от бившия Източен блок протичат мирно, или са съпроводени от кървави въоръжени конфликти, между тях има общи черти. До началото на промените интегритетът на всички тях се поддържа от наложения тоталитарен модел и от марксистко-ленинската идеология, изповядваща пролетарския интернационализъм. Провалът на тази идеология, наред с разпадането на модела на свръхцентрализирания административен социализъм, създават своеобразен вакуум, който бързо се запълва от антипода на пролетарския

интернационализъм - национализма. Потребността за отстояване на идентичността идва да компенсират господстващия няколко десетилетия сталински модел. В случаите с тези държави, тяхното разпадане на базата на националната идентичност представлява компенсаторен механизъм по отношение на десетилетното заличаване на тази идентичност от страна на всеобхватната власт на тоталитарната държава.

В периода на разпадане на многонационалните държави от Източния блок излиза сензационната книга на Фр. Фукуяма „Краят на историята и последният човек“ (1992 г.). Книгата предизвиква и много критики с възприемането на идеята за линейния исторически процес, който неизменно води към повсеместна победа на либералната демокрация и обезсмисляне на войните. Според Фукуяма, до настъпването на „края на историята“, светът известно време ще бъде разделен на „историчен“ и „постисторичен“, които ще съществуват паралелно. Историчният свят ще продължи да бъде арена на конфликти. Сблъсъци между двата свята ще има поне в два пункта: петролът (чието производство остава съсредоточено в историчния свят) и имиграцията от бедните и политически нестабилни държави към богатите, обещаващи социална сигурност [6].

Американският социолог С. Хънтингтън заема противоположна позиция по отношение съдбата на западния модел на либерална демокрация. През 1993 г. излиза статията му „Сблъсък на цивилизациите?“, публикувана във „Foreign Policy“, която предизвиква разгорещени полемики и нееднозначни оценки. Идеите в тази статия са доразвити в монографията му „Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред“. Според Хънтингтън „моделите на обединяване, дезинтеграция и конфликти в света от времето след Студената война“ са функция на културната идентичност, която в най-широк смисъл е цивилизационна идентичност. На базата на тази теза Хънтингтън прави няколко извода: световната политика за първи път в историята е многополюсна, основана на цивилизационни различия; незападните цивилизации разширяват своята мощ за сметка на отслабващото влияние на Запада; в рамките на възникналия нов световен ред обществата се групират на цивилизационен принцип; „универсалистките претенции на Запада все повече го въвлечат в конфликт с други цивилизации“ [7]. Констатацията, че натрапването на западните ценности поражда остри реакции, се среща и при други автори [3].

Първият прочит анализите на Фукуяма и Хънтингтън води до извода за противоположните позиции на двамата относно водещата роля на Запада. Между тях обаче има сходни идеи по два много важни въпроса. Първо, и двамата предвиждат сблъсъци между развитите индустриални държави, управлявани по модела на либералната демокрация, от една страна, и по-слабо развитите в индустриално отношение, но богати на ресурси държави от Третия свят, от друга. Разликата е в терминологията: Хънтингтън пише за сблъсък между западната и незападните цивилизации, а Фукуяма – за сблъсък между „историчния“ и „постисторичния“ свят.

Втората прилика се отнася до мотивите за конфликтите между тях. Според Хънтингтън трансформацията на традиционните войни между държави през втората половина на XX в. в междучивилизационни започва със Съветско-афганистанската война от 1979–1989 г. и войната в Персийския залив. И двете започват като агресия на една държава срещу друга, но с течение на времето се предефинират като цивилизационни войни. Мюсюлманите определят войната в Персийския залив като война на Запада срещу ислямския свят. Това довежда до отслабване на вътрешните конфликти между тях, до консолидация на мюсюлманските общности и до неодобрение от страна на западните и немюсюлмански цивилизации [7]. От тези констатации би могло да се заключи, че „сблъсъкът между цивилизации“ е компенсаторен механизъм най-малко по отношение на западния империализъм и

исторически обусловените антимиюсюлмански предразсъдъци, които битуват в западните общества (според обясненията, поддържани от миюсюлманите).

Въпреки, че Фукуяма посочва други непосредствени причини за конфликтите между историчния и постисторичния свят, по друг повод той анализира какво кара народите да се хвърлят в смъртоносна битка. Импулсът за подобно ирационално поведение се съдържа в посочения от Хегел стремеж на всеки човек да бъде признат като същество със своя ценност, който го кара (за разлика от животните) да рискува живота си в борба за престиж. Подтикът за този стремеж се съдържа в онази част от човешката душа, която Платон е нарекъл *thymos* (гневливост) и която кара Азът да се надарява с определена ценност и ако не получи признание за нея, да се хвърли в битка за престиж. Според Фукуяма, пренесена в сферата на международните отношения, борбата за признание обяснява империализма и национализма [6].

Борбата за признание би могла да обясни всяка борба за отстояване на идентичност, независимо дали става дума за родова, етническа, национална, религиозна, или цивилизационна. Извън посочената причина трудно биха могли да се обяснят тенденциите към сепаратизъм от страна на народностни групи, които са част от развити държави, принадлежащи към същата цивилизация (напр. каталунци, баски, шотландци...). Тя донякъде обяснява и „феодализацията“ на международните отношения – разделянето на населението на кланове и племена; отслабващото значение на държавните граници. Центробежните тенденции, фрагментацията, играт ролята на механизъм, компенсиращ глобализацията.

Разсъждавайки върху факторите за появата на либерализма и за формирането на модерната държава в Европа, П. Манан посочва една от първите политически форми, които съществуват в Европа в навечерието на Великото преселение на народите - Империята. Според Манан имперската идея е присъща на човешкото съзнание; тя съществува преди Римската империя и дълго след нейното разпадане продължава да властва. Примерите за това са много: като се започне от Свещената Римска империя и почти всички средновековни монарси, които мечтаят да се назоват „император“, през опитите за световно господство на Наполеон, Бисмарк, Третия райх, включително съвременните опити за световна държава. Съдържанието на имперската идея не се изчерпва само с чистия стремеж към власт, защото той не би обяснил защо хората се подчиняват на тази власт; то се обяснява със стремежа за обхващането на целия обзрим свят под една единствена власт; отговаря на единството и универсалността на човешката природа, която очаква да бъде обхваната от един *imperium*. Манан я нарича „естествена политическа идея“ [10].

Наред с това историята показва, че империите в крайна сметка се разпадат. Една от многото причини за това е отпорът, реакцията, от страна на народите, обекти на имперското проникване, които се впускат в често ирационална битка за признание. Общото между империализма и глобализацията е обхващането (или стремежът за обхващане) под единна власт; следователно етническите, междучивилизационните, междуплеменните конфликти, сепаратистките настроения – всички те са компенсаторен механизъм спрямо всеобхватната, претендираща за универсалност власт. Те са заложили в човешката природа, следователно, ако приемем тезата на П. Манан, те също са „естествена политическа идея“, съответстваща на един от основните закони на природата - Третия закон на Нютон, според който „всяко действие има равно по големина и противоположно по посока противодействие“.

Разпадането на империите (на еднополюсната конфигурация) протича динамично. В рамките на този процес се формират различни центрове; малките държави получават възможност за участие в международните отношения като равностойни политически субекти; системата на международните отношения за известно време се оформя като полицентрична. За сравнително неголям период

тези центрове отново се прегрупират около едно или друго ядро – или около ядрото, претендиращо, че е наследник на разпадналата се голяма формация, или около ядрото, което му противостои. Пример от историята е разрушаването на Римската империя, от която оцелява източната част (Византия), а новосформираните варварски кралства се групират първо около Франкската империя, по-късно - около Свещената римска империя, също претендираща за римското наследство (втори център). Към момента, актуалният пример е „завръщането“ на Русия в световната политика; стремежът ѝ да се реабилитира след разпадането на Съветския съюз, да си върне сферите на влияние и отново да изпълнява ролята на втория център, даващ адекватен геостратегически отпор на САЩ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Наличието на други, не по-малко значими фактори в международните отношения (Европейският съюз, Китай, Япония...) поставя под съмнение категоричността на всякакви твърдения относно характера на структурната конфигурация в момента и в близка перспектива – многополюсна, или двуполусна, както по времето на Студената война. С повече увереност може да се твърди, че по силата на закономерности, присъщи на социалните системи, системата на международните отношения реагира на опитите за налагане на моноцентризм. Механизмите, предназначени да компенсират моноцентризма, отвеждат системата към фрагментация, дестабилизация, граничеща с разпад. Следователно за да функционира, системата би трябвало да се развие в качествено нов ред. В този смисъл могат да се приемат изводите на Ален дьо Беное за „четвъртия номос на Земята“ (изразът е заимстван от Карл Шмит) и за активната роля на Русия в неговото формиране.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]Белова-Ганева, Г. Конфликтите – международноправни аспекти. Сиела, С., 2007.
- [2] Беное, Ален дьо. Четвъртият номос на Земята. Геополитика, 14 декември 2011. - <http://geopolitica.eu/2005/1141>
- [3] Катценщайн, П, Робърт Кеоан. Антиамериканизми. Превод със значителни съкращения: Цончо Цончев - http://mediatimesreview.com/february07/anti_americanisms.php/
- [4]Силецкий, И. Разпадането на СССР: елити и народи - <http://bulgarian.ruvr.ru/2011/12/22/62686414/>
- [5] Стефанов, Г. Теория ва международните отношения. С., 2011.
- [6] Фукуяма, Ф. Краят на историята и последният човек. Обсидиан, С., 1993.
- [7] Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. Обсидиан, С., 2006.
- [8]Чехословакия – 20 години след разпадането. - <http://www.neweurope.bg/article/chekhoslovakiya-20-godini-sled-razpadaneto>
- [9] Kaplan, R. The Coming Anarchy. The Atlantoc Monthly, vol.273, №2
- [10] Manent, P. Histoire intellectuelle du liberalisme. Pluriel, Paris, 1987.

За контакти:

Доц. д-р Мария Желева, Катедра “Наказателноправни науки”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, e-mail: m_geleva@yahoo.fr